

Analiza

G. P.

Novinarstvo, 2. letnik, redni študij

Ljubljana, 15. maj 2012

Kako sodobna znanost vrača ljudem ime in dostojanstvo?

Junija leta 1945 so bili iz Centralnih zaporov Ozne v Ljubljani v gozd v bližini Grčaric, kjer so jih brez milosti pobili, trupla pa zmetali v globoko brezno, prepeljani politični zaporniki pa tudi vojni ranjenci in bolniki. Objava seznama žrtev ob nedavnem odkritju t.i. Konfina I. v številnih slovenskih časopisih tistega februarja ni bila sama sebi namen, temveč je bila pospremljena s pozivom, naj se morebitni svojci teh žrtev, ki so bile po sklepu vladne komisije za grobišča leta 2006 prekopane, javijo Inštitutu za sodno medicino v Ljubljani, ki želi na podlagi primerjalne analize DNK žrtev in sorodnikov identificirati iz jame izkopane skeletne ostanke. Povedano preprosteje: »kostem«, torej pobitim ljudem, je želela sodobna znanost vrniti to, kar jim je bilo pred več kot šestdesetimi leti ukradeno – ime, svojcem pa tako omogočiti dostojno in osebno slovo od njih.

Kakšen je bil odziv na objavljeni seznam in poziv morebitnim sorodnikom? Na Inštitut za sodno medicino je, kot je povedal njegov predstojnik dr. Balažic, poklicalo 42 oseb. Mnoge je očitno spodbudila prav objava v medijih, saj so se že nekaj dni po njej oglašali prvi sorodniki, v naslednjih dveh tednih pa nato večina. Ker so bili to praviloma starejši ljudje, so jim strokovnjaki želeli čim bolj olajšati postopek in jim prihraniti pot v Ljubljano. Na dom so jim tako poslali komplet za odvzem primerjalnega vzorca z natančnimi, a hkrati čim bolj razumljivo napisanimi navodili, kako naj si z vatirano paličico vzamejo slino, vzorec posušijo, zaprejo in pošljejo na inštitut. Do 10. marca je bilo vrnjenih že 36 vzorcev sline. Takšen odziv je bil pravzaprav presenetljivo dober, saj so nekateri domnevali, da je živih sorodnikov malo. Če upoštevamo podatek, da je bilo na seznamu konfinskih žrtev 60 Slovencev, 26 Hrvatov in dva Srba, to pomeni, da obstaja realna možnost za identifikacijo okoli polovice vsaj slovenskih žrtev. Prvi rezultati so bili zato znani že v začetku aprila. Sprva so na inštitutu izvedli primerjavo vzorcev z genotipom petnajstih žrtev, ki jih je že antropologinja na podlagi drugih znakov precej določno opredelila – recimo kot ranjence (v začetku junija so jih v oznovske zapore pripeljali iz ljubljanske Splošne bolnice). Kostni prah, pridobljen iz dolgih kosti, potegnjenih iz brezna, je bil že pripravljen, tako da so na inštitutu čakali le še vse vzorce sorodnikov, da bi izvedli primerjavo jedrne in mitohondrijske DNK. Prva analiza sicer omogoča le preverjanje bližnjih sorodnikov (npr. starši – otroci, tudi primerjava z brati in s sestrami), druga pa že omogoča primerjave dlje v sorodstvena kolena (vsi potomci po materini strani imajo enako mitohondrijski DNK).

S kakšnimi pričakovanji so svojci vstopali v ta postopek, sem vprašal dr. Balažica. Kot sklepa tudi iz številnih neposrednih pogovorov – nekateri sorodniki so se namreč osebno oglasili na inštitutu in pripovedovali pretresljive družinske zgodbe –, »vsi so pričakovali da bodo lahko opravili pogreb svojcev – dostojen pogreb z vsem spoštovanjem, ki ga zasluži sleherni pokojnik«. Toda ali so bila ta pričakovanja upravičena? V konfinskem primeru so bila po prepričanju dr. Balažica upravičena, saj je dovolj dokazov, da je objavljeni seznam res prinašal imena pobitih, zato so bili obeti za uspešno identifikacijo veliki. Niso pa pričakovali, da se bo takšen razplet obetal tudi na podlagi načrtovanega izkopa žrtev iz sosednjega brezna Konfin II, kjer naj bi bilo po nekaterih podatkih 45 žrtev. Že prvi ogledi – tudi dr. Balažic se je spustil v brezno – pa so dajali slutiti, da je v številnih jamskih žepih zelo veliko kosti.

Za uspeh identifikacije je torej pomembno, da obstajajo vsaj okvirni, vendar dovolj zanesljivi podatki, kdo so pobiti, da je mogoče na tej podlagi poiskati tudi njihove sorodnike. DNK analiza je res odlična identifikacijska metoda, vendar ničesar ne pomeni, če strokovnjaki nimajo na voljo primerjalnih vzorcev. Konfin I je bil v tem pogledu prej izjema kot pravilo zamolčanega dela slovenskega mesta mrtvih, zato ni verjetno, da bi bil inštitut, ob deset tisočih pobitih na slovenskem ozemlju, s takšnimi postopki v naslednjih letih dobesedno zasut. Mimogrede: svoj čas je bil inštitut res precej zasut s posmrtnimi ostanki po vojni pobitih, ki so tja prihajali z raznih gradbišč oziroma izkopavanj. Ta čas so se razmere že boljše, saj so večino posmrtnih ostankov že prevzeli pristojni in jih shranili predvsem v kostnicah. Na inštitutu je tako le še okoli 200 skeletov z različnih koncev Slovenije. Identifikacija žrtev iz brezna Konfin I pa je bila tudi za inštitut velik strokovni izziv, saj tako obsežnega postopka še nikoli niso izpeljali. O izsledkih so seveda morali seznaniti tudi mednarodno in strokovno javnost. Kaj se torej zgodi, če oziroma ko primerjave DNK pobitih in sorodnikov potrdijo istovetnost posmrtnih ostankov? Inštitut seveda ni tista ustanova, ki bi dajala odgovor na to vprašanje, saj je za to pristojna vladna komisija za grobišča. Ta pa je že večkrat omenila možnost, da bi identificirane ostanke lahko izročili sorodnikom za pokop v družinskih grobovih ali pa bi se dogovorili za skupen pokop. Inštitut se zaveda, da nekateri nasprotujejo njihovem »početju«, ki se ga v določenih krogih še vedno drži slabšalna oznaka o politično preračunljivem preštevanju kosti, ki bi se mu morali izogibati. Moj sogovornik odgovarja, da je inštitut popolnoma nepolitičen. »Nikoli, v nobenem primeru nismo ne na tej ne na oni strani, temveč želimo postopek strokovno in korektno opraviti. Prepričan sem, da je prav, kar delamo. Vsi pobiti, na kateri koli strani so že bili, so bili – ljudje. Po smrti so res postali 'niko i ništa', ampak to ne pomeni, da si danes, v drugačnih razmerah, ne zaslužijo imena in priimka ter dostojnega slovesa«. Prav v tej točki vidi dr. Balažic pomembno vlogo sodne medicine v epilogu slovenskega srečevanja z lastno preteklostjo. Nekemu skeletu dati ime, ga vrniti svojcem je nekaj izrednega. To otipljivo potrjujejo uspešne že izpeljane identifikacije številnih žrtev povojnih pobojev.